

AZINLIK FIKHİNİN TEMELLENDİRİLMESİ

Mehmet Hicabi SEÇKİNER*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 15 Aralık 2021, **Kabul Tarihi:** 22 Mart 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Seçkiner, Hicabi Mehmet. "Azınlık Fıkhının Temellendirilmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 665-696.

<https://doi.org/10.33415/daad.1037016>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 15 December 2021, **Accepted:** 22 March 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Seçkiner, Hicabi Mehmet. "Foundation of Minority Fiqh". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 665-696.

<https://doi.org/10.33415/daad.1037016>

Öz

İslam dünyasındaki siyasi kargaşa ve ekonomik krizler insanları göçe zorlamıştır. Bunun neticesinde Avrupa gibi kıtalarda Müslümanların nüfusu artmış ve gittikçe de artmaktadır. Bu durum, Müslümanların azınlık halinde yaşadığı ülkelerde azınlık fıkhını gündeme getirmiştir. Zira yabancı ülkelerde Müslümanlar mensup oldukları din ile tabi oldukları ülke kanunları arasında sıkışmış haldedirler. İslam tarihinde uluslararası ilişkiler bağlamında oluşturulan dârülslâm ve dârülharb hukukundan ilham alınarak ihdas edilmeye çalışılan azınlık fıkhının gerekçeleri; İslam'ın insanlığa gönderilmiş son din olması, her çağ ve coğrafyada fıkıh üretebilecek evrensel değerlere sahip bulunması, barış dini olan İslam'ın yaşadığı çevre ile iyi ilişkiler kurması olarak özetlenebilir. Azınlık fıkhının temel referans noktası fıkıh mirasının çağın gerçeklerini dikkate alarak yeniden değerlendirilmesi, nas ve kıyastan sonra ic-tihadın çalıştırıldığı maslahat ilkesinin temel alınmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Müslüman Azınlıklar, Azınlık Fıkhı.

* Öğr. Gör. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye, mehmethicabiseckiner@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6512-5267>.

Foundation of Minority Fiqh

Abstract

Political turmoil and economic crises in the Islamic world forced people to migrate. As a result, the population of Muslims in continents such as Europe has increased and is increasing. This situation has brought the minority jurisprudence to the agenda in countries where Muslims live as a minority. Because in foreign countries, Muslims are stuck between the religion they belong to and the laws of the country they are subject to. The reasons for minority fiqh, which was tried to be created by being inspired by the law of dar al-Islam and dar al-harb, which was created in the context of international relations in the history of Islam; It can be summarized as Islam being the last religion sent to humanity, having universal values that can produce fiqh in every age and geography, and establishing good relations with the environment in which Islam, the religion of peace, lives. The main reference point of minority fiqh is the re-evaluation of the fiqh legacy by taking into account the realities of the age, and the principle of maslaha, in which ijihad is practiced after nas and qiyas.

Keywords: Fiqh, Muslim Minorities, Minority Fiqh.

Giriş

666 | db

Müslümanlar, özellikle son iki asırda Batı ülkelerindeki varlıklarına bağlı olarak kimlik, inanç, düşünce ve gündelik yaşamla sahalarında karşılaştıkları problemlerle başa çıkmak durumundadırlar.¹ Bu problemlerin bir kısmı bağlı oldukları idari yapının Müslümanların dini sahadaki bazı haklarını gözetmemesinden, bir kısmı da gayrimüslim çoğunluğun Müslümanların hayat standartlarına ve gelir-giderlerine hakim olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir kısım problem ise eğitim-öğretim ve iş hayatı gibi alanlarda gayrimüslim çoğunluğun baskın olması ve bunların Müslüman azınlığın inanç ve örflerini önemsememeleri sonucu ortaya çıkmaktadır.² Müslüman azınlığın

¹ M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in The World Today* (London: Mansell Publishing, 1986), 5; Tarik Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 209; M. Rahmi Telkenaroğlu, "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyât (Azınlıklar Fıkhi)", *The Journal of Academic Social Science Studies* 56 (Mart 2017), 276; Kübra Arslan, *Azınlık Fıkhi Çerçevesinde Avrupa Fetva Ve Araştırma Konseyi: Örnek Fetvalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 38.

² Yusuf Karadâvî, *Fî Fıkhi 'l-Ekalliyâti 'l-Müslime* (Kahire: Daru's-Şuruk, 2001), 5, 24; Abdülhamid Eşref Abdu'l-Âti Meymî, *Fikhü 'l-Ekalliyati 'l-Müslime beyne 'n-Nazariyye ve 't-Tabik* (Kahire: Daru'l-Kelime, 2008), 26; Kadir Canatan, *Avrupada Müslüman Azınlıklar* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 128.

problemlerinin önemli bölümünü ise dini inançlarının gereği olan ibadet ve muamelat alanlarında karşılaştıkları fıkhi problemler³ oluşturmaktadır.⁴

Müslümanların yaşamında büyük öneme sahip olan din sahasının pratik hayatla bağıni oluşturan fıkıh alanında karşılaşılan problemler, kişiye sağlayacağı yarar-zarar denkleminde bağıli olarak, çözülmek durumundadır.⁵ Bu meyanda gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların hak ve sorumlulukları ile ilgili pek çok fıkhi problem başlangıçta buralarda ilmi çevrelerin olmaması hasebiyle İslam ülkelerindeki ilim adamlarına sorularak çözümler aranırken; zamanla İslam devletlerinden buralara gelen din görevlileri ve ilim adamları Müslümanların problemlerine çözüm üretmeye başlamıştır.⁶ Daha sonraki dönemlerde ise İslam ülkelerinin de gayretiyle tertip edilen programlarla Müslümanlar, dini problemlerini çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Bu programlar gayrimüslim ülkelerde sabit teşkilatların kurulmasına ve bu teşkilatların sonuç odaklı çözümler üretme noktasında kumsallaşmasına da zemin hazırlamıştır.⁷

Gün geçtikçe Müslüman azınlıkların problemleri için çözüm arayışı adına yapılan soru cevap veya fetva merkezli toplantılar, bu noktada yayımlanan eserler ve fetva mecmuaları çözüm oluşturmaktadır

³ Fıkhi problemlerden bazıları, Batı ülkelerinde ikamet etmek, bu ülkelerden vatandaşlık hakkı almak, bu hakkı almak için gayrimüslimlerle evlenmek, Batı hukukunda olmamasına karşın ikinci eşle dini nikahla evlenmek, bir bayanın şer'i nikahla fiili olarak evli olduğu halde devletten yardım almak için resmi kanunu kullanarak boşanma talebinde bulunması, çalıştığı halde bunu bildirmeyerek işsizlik maaşı almak gibi doğrudan pratik hayatla ilgili elzem sorunlardır. Bkz. Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 6; Meymî, *Fikhü'l-Ekalliyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 31; Telkenaroğlu, "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyât (Azınlıklar Fıkhi)", 278.

⁴ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 5, 6; Ramazan Altınay, "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş", *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 343; Abdülmecid en-Neccâr, "Nahve te'silin fıkhiyyin li'l-ekalliyâtî'l-müslime bi'lmüctemeâti'l-garbiyye" (Erişim 04 Eylül 2020); Mehmet Yalar, *Gayrimüslim Bir Ülkede İslami Hayatın Problemleri* (İstanbul: Uluçay Yayınları, 1993), 17, 22.

⁵ Altınay, "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş", 347; en-Neccâr, "Nahve te'silin fıkhiyyin li'l-ekalliyâtî'l-müslime bi'lmüctemeâti'l-garbiyye", 28.

⁶ Meymî, *Fikhü'l-Ekalliyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 20; Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 23; Müslüman ülkelerde yaşayan alimlerin gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların sosyal, ekonomik ve kültürel konjonktürünü dikkate almadan verdikleri fetvaların ihtiyaca cevap verememesi Müslüman azınlığın problemlerinin bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Bkz. Yusuf Talal DeLorenzo, "The Fiqh Councilor of North America", *Muslims on the Americanization Path?*, ed. Yvonne Y. Haddad - John L. Esposito (Oxford University Press, 2000), 68-69.

⁷ Meymî, *Fikhü'l-Ekalliyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 20; Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 7. "Fiqh Council of North America" ve "European Council for Fatwa and Research" bu minvalde kurulmuş bazı teşkilatlardandır.

yetersiz kalmış; bu minvalde azınlıklar etrafında süregelen ilmî çabanın fer'î meseleleri aslına döndüren, parçalardan bütün oluşturan şer'î temellendirmelere ve belirli bir ilmi program dahilinde vaz edilen zorunlu kurallara ihtiyaç hasil olmuştur.⁸ Böylece Müslümanların bu ülkelerdeki sabitleşme meylli ile artan fıkhi problemler, diğer taraftan bu problemlerle çağdaş fıkhi problemler arasındaki temel benzerlik ve fikhın ana kaynaklarını yeniden okuyarak çözüm üretme çabası bazı İslam hukukçularını “azınlık fikhı” (fikhu'l-ekalliyyât) adında yeni bir fikh disiplini ortaya koymaya ve bu fikh alanı için metodoloji geliştirmeye itmiştir.⁹ Zira İslam alimlerine göre İslam toplumundan uzakta yaşayan Müslüman azınlıklar kuvvetli bir şer'î ictihad üzerine kurulu, zamanın, mekanın ve şartların hususiyetini gözeten ve kendilerine mahsus bir fıkha ihtiyaç duyacaklardır.¹⁰ Bu yeni fikh disiplinini destekleyen azınlık fikhçılarının ortak yargısı azınlık fikhının, genel anlamda fikhın ve alt disiplinlerinin ihtiyaç duyduğu ancak onlardan daha hassas bir çaba gözetilerek ortaya konulacak sağlam esaslar üzerine kurulması ve bu esasların tespit edilip temellendirilmesi gerektiğidir.

668 | db

Biz bu çalışmamızda öncelikle “Neden azınlık fikhı?” sorusuna cevap bulmak amacıyla azınlık fikhının mahiyetini ve bu bağlamda genel fikh dairesinde özel bir fikh disiplini oluşturmasının gerekliliğini ve de bu gerekliliğin dayanaklarını azınlık fikhçılarının görüşleri dahilinde ortaya koymaya çalışacağız. Daha sonra azınlık fikhçılarınca belirlenmiş bazı temel gerekçeleri ele alarak azınlık fikhının temellendirilmesini gerçekleştirmeye çalışacağız. Bu sayede azınlık fikhının varlığının imkanına dair Müslüman azınlık fikhçılarının temellendirmelerini ortaya koymuş, ilke ve yöntemlerinin tespitine dair çalışmalara zemin hazırlamış olacağız.

⁸ Karadâvî, *Fî Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 29; Merve Sena Hasdemir, *Çağdaş Dönemde Müslüman Azınlıklar Fikhi (Fikhu'l-Ekalliyyât) Tartışmaları* (), 33.

⁹ Taha CabirAlvânî, “Medhal ilâ Fikhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, *İslamiyyetü'l-Ma'rife* 5/19 (1999), 10; Karadâvî, *Fî Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 6; Abdullah b eş-Şeyh el-Mahfuz İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fikhu'l-Ekalliyyât*. (Cidde: Darü'l-Minhac, 2007), 163; Telkenaroğlu, “Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fikhu'l-Ekalliyyât (Azınlıklar Fikhi)”, 276.

¹⁰ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fikhu'l-Ekalliyyât*., 276; Karadâvî, *Fî Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 31.

1. Azınlık Fıkhnının Mahiyeti

1.1. Azınlık Fıkhnının Tanımı ve Konusu

Literatüre önceki asrın sonuna doğru dahil olan azınlık fıkhnı, İslam fıkhnı alanında yer alan yeni bir kavram olup,¹¹ İslam alimlerinin ve İslamî teşkilatların kendi ülkesinde sömürge altında ya da Batı'da gayrimüslim yönetim altında yaşamakta olan Müslüman toplumların haklarına dair problemleri üzerine yaptıkları araştırmalarla birlikte ortaya çıkmıştır.¹² Genel tabirle İslam ülkesi dışında yaşayan Müslümanları ilgilendiren fikhî hükümleri ihtiva eden azınlık fıkhnı¹³ gayrimüslim hakimiyeti altında yaşayan Müslüman azınlıkların fikhî problemlerine İslam hukukunun kuralları ve maksatlarını dikkate alarak ve bu toplumun ihtiyaçlarını gözeterek çözüm üreten bir fıkhn dalıdır.¹⁴

Taha Câbir el-Alvani azınlık fıkhnını "fakihlerin genel İslâm hukukunu göz önünde bulundurarak ve özel bir toplum içerisinde yaşamakta olan özel durumları ilişkilendirerek, başkaları için uygun olmayan ancak o özel durumlar için uygun olabilecek fikirler ortaya koyma çabası" olarak nitelendirmektedir.¹⁵ Kanaatimizce azınlık fıkhnı, "zaruri neden ve şartlar dahilinde gayrimüslim devlet veya ülkelerde yaşayan, yaşadığı ülke toplumuna veya devletin hukuki statüsüne göre dini anlamda nicel ve nitel olarak çoğunluğa göre azınlığı, insan hakları ve uluslararası hukukun kendisine tanıdığı yetkiye göre azınlığı temsil eden Müslüman azınlık toplumunun yaşadığı yerde karşılaştığı fikhî sorunlara İslam hukukunun geleneksel mirası, dinamik ve işlevsel yapısı dahilinde nasların öngördüğü ilkelere ve ictihad mekanizmasının çözümleyici vasfına dayanarak ve vakıayı dikkate alıp zaruret ve teysir dengesini gözeterek çözümler üretmeyi, ayrıca haklar savunmayı amaçlayan fıkhn alt disiplindir."¹⁶

¹¹ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 163.

¹² Alvani, "Medhal ilâ Fikhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 10; Karadâvî, *Fî Fikhî'l-Ekalliyâtü'l-Müslime*, 13; İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 164; Meymî, *Fikhü'l-Ekalliyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve'l-Tatbik*, 80.

¹³ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 164; Taha Cabir Alvânî, *Towards a Fiqh for Minorities: Some Basic Reflections* (London: The International Institute of Islamic Thought), 6.

¹⁴ Karadâvî, *Fî Fikhî'l-Ekalliyâtü'l-Müslime*, 30; Mustafa Kelebek, "İslam Hukukunda Azınlık Hakları ve İmam Serahsi'nin Azınlık Haklarına Bakışı", *Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı* (2010), 106.

¹⁵ Tâhâ Cabir el-Alvânî, "Azınlık Fıkhnına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", çev. H. Mehmet Günay, *Usul İslam Araştırmaları* 1/1 (2004), 141; Hasdemir, *Çağdaş Dönemde Müslüman Azınlıklar Fıkhnı (Fikhü'l-Ekalliyât) Tartışmaları*, 222.

¹⁶ Mehmet Hicabi Seçkiner, "Müslüman Azınlıklar Fıkhnının Kavramsal Analizi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (15 Aralık 2020), 705.

1.2. Azınlık Fıkının Temelleri

Birçok bilim dalında kendini gösteren bağımsız alt bilim dalları oluşumu,¹⁷ günümüzde dini ilimlerde, bilhassa fıkıh ilminde de ortaya çıkmıştır. İslam fıkında sağlık alanı ile ilgili konular “Tıp Fıkı” (fıkhü’t-tıb), ekonomi alanı ile ilgili konular “İktisad Fıkı” (fıkhü’l-iktisâd) başlıkları altında incelenmektedir. Ayrıca devletin demokrasi, çoğulculuk, savaş ve barış halleri karşısındaki tutumuyla alakalı konular “Siyaset Fıkı” (fıkhü’s-siyâse) başlığıyla ele alınmıştır.¹⁸ Bunların yanında “Sünnet Fıkı” (fıkhü’s-sünne) ve “Öncelikle Fıkı” (fıkhü’l-evleviyyât) gibi hususi adlarla zikredilen daha pek çok alt disiplin mevcuttur. İslami ilimlerde alanda hususileşme gayretiyle ortaya çıkan bu yeni adlandırmalar, Müslüman azınlıklar için özel bir saha ortaya koyma çabası ile birleşerek “Azınlık Fıkı” (fıkhü’l-ekalliyyât)’nın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Aslında kökenleri fıkıh ilminin oluşum döneminde usûl ve furû şeklinde ayrılmasına dayanan ve fıkının doğasından gelen bu durum, azınlık fıkı terkinde de kendini göstermiştir.¹⁹

670 | db

Azınlık fıkıhçıları, Müslüman azınlıkların fıkı problemlerini çözmek için genel fıkıh dairesinde özel fıkıh alanı oluşturmanın gerekliliğini iddia ederler. Onlara göre bireysel ve toplumsal sorunlara bir takım politik, ekonomik, ideolojik vb. sebeplerle şekillenen kaygılardan ötürü kendi realitesi içerisinde çözüm öneremeyen fıkıh ilmi, genel fıkıh dairesinde sistemli bir bilimsel bağımsızlığa sahip fıkıh alt dalları ile çözüm üretebilecektir.²⁰ Zira çağımızda İslam dünyasının önemli problemlerinden biri gayrimüslim toplum ile birlikte yaşama meselesi; İslami ilimlerin problemlerinden birisi de Müslümanların sorunlarına dinin ve hayatın gerçekleri arasında çözümler üretmektir. Bu durumun farkına varan bazı ilim adamları, gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların fıkıh problemlerinin çözümünü yeni bir fıkıh dalı inşa ederek başaracaklarına inanmışlar ve yirminci yüzyılın

¹⁷ Modern bilimin tesiriyle XIX. yüzyıldan itibaren fıkıh ilminin konuları yeni adlarla anılmaya başlanmış bu da fıkının yeni alt dallarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ahvâlî’ş-şahsiyye, münâkehât, mufârekât, ukûd, iltizâmât, cinâyât ve düstûr gibi ilk adlandırmalar bu değişimin örnekleridir. Bkz. Ahmet Yaman - Halit Çalı, *İslam Hukuku* (Ankara: Bilay Yayınları, 2018), 32.

¹⁸ Karadâvî, *Fî Fıkhi’l-Ekalliyyâti’l-Müslime*, 13; İbn Beyye, *Sinâatü’l-Fevâ ve Fıkhu’l-Ekalliyyât.*, 164; Alvânî, *Towards a Fiqh for Minorities: Some Basic Reflections*, 6.

¹⁹ Meymî, *Fıkhu’l-Ekalliyyati’l-Müslime beyne’n-Nazariyye ve’l-Tatbik*, 10; Karadâvî, *Fî Fıkhi’l-Ekalliyyâti’l-Müslime*, 32.

²⁰ İbn Beyye, *Sinâatü’l-Fevâ ve Fıkhu’l-Ekalliyyât.*, 163.

sonuna doğru “*fıkhü'l-ekalliyyat*” kavramını literatüre dahil etmişlerdir.²¹

Azınlık fıkıhçılarına göre tasarlanan azınlık fıkıhı genel fıkıh kapsamından çıkmamalıdır. Ancak bu fıkıhın önceki fakihlerin sahip olmadığı bazı özelliklere ve ayrı başlıklarda ele almadığı konulara sahip bir fıkıh olması da gereklidir.²² Çünkü kadim ulema halkların kaynaşmasından ve günümüzde olduğu gibi kıtaların tek bir ülke olacak kadar birbirlerine yaklaşımlarından haberdar değildiler.²³

Müslüman azınlıkların özel durumlarını dikkate aldığımızda, azınlık fıkıhının genel fıkıh dairesinden bağımsız bir yöntemin olması iddiasının samimi duygularla ortaya çıktığını ancak bu noktada ne yapılmaya çalışıldığı konusunda bir muamma olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum azınlık fıkıhı eserlerinde “fıkıhı yeniden okumak”, “fıkıhı modernleştirmek”, “fetvayı değiştirmek”, “ictihadları değiştirmek” şeklinde birçok başlık altında ele alınan meselelerde kendini göstermektedir. Görünen o ki, bu özel topluma mahsus bir şeyler ihdas etme ve bir yöntem üretme çabasında azınlık fıkıhçıları hem fikirdir. Fakat ortaya konacak yöntemin fıkıhtan bağımsız olması düşünülemezine göre ve zaten bu problemlerin çözümünün fıkıhta karşılığı olduğuna göre bağımsız bir azınlık fıkıhına ihtiyaç olup olmadığı sorusu kafaları kurcalamaktadır.

Azınlık fıkıhını eleştirenler, Müslüman azınlıklar için yeni bir fıkıh dalı ihdas edilmesi gerektiği fikrine karşı çıkmakta ve bunun bir bid'at olduğunu iddia etmektedirler. Onlara göre zamanın ve mekanın değişmesi sonucu ortaya çıkacak problemlere İslam hukukunun kendi bütünlüğü içerisinde çözümler üretmek mümkün olup bunun için yeni bir fıkıh dalı ihdas edilmesine gerek yoktur. Hatta bu çaba İslam dini ile hukukunu ayırmaya neden olabilecek ciddi bir tehlike taşımaktadır. Aynı zamanda azınlık fıkıhı adı altında ortaya konulacak hükümlerin biri birinden farklılık arz etmesi İslam fıkıhının bütünlüğüne zarar

²¹ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 10; Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 29; Muhammad Khalid Masud, “Islamic Law and Muslim Minorities”, *International Institute Newsletter* 11 (2002), 17; Emine Enise Yakar - Sumeysra Yakar, “The Critical Analysis of Taha Jabir al-Alwani's Concept of Fiqh al-Aqalliyyât”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (2021), 383-384.

²² Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 29.

²³ Hâlid Abdülkadir, *Fıkıhü'l-Ekalliyyati'l-Müslime*. (Trablus: Dârü'l-İman, 1998), 152; Aslan Balci, *Müslüman Azınlıklar ve Problemleri* (İstanbul: Ebrar Yayınları, 1997), 155.

verecektir.²⁴ Diğer taraftan azınlık fıkhi, gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların yaşadıkları yerin yaşam tarzlarına adapte olma ve hukukuna uyma zorunluluğuna binaen zamanla dejenere olmalarına ve ümmetten kopmalarına sebebiyet verebilir. Zira gayrimüslim ülkelerdeki siyasî katılımları, Müslümanların İslam'ın temel ilkeleri ile çelişmelerine sebep olmaktadır.²⁵ Ayrıca Müslüman azınlıkların karşılaştığı problemlere fetva üretirken fikhın kendi usul dinamikleri ile hükme varabileceği için fikh usulünün yeniden şekillenmesine gerek yoktur.²⁶

Bu tartışmalardan sonra şunu belirtmek isteriz ki, gayrimüslim ülkede yaşayan Müslüman azınlıkların durumunu zaruret ve ihtiyacın özel anlamını kapsayan genel zaruret durumuyla vasıflandırabiliriz. Şüphesiz ki bu durum için özel bir fıkha ihtiyaç vardır. Ancak bunun anlamı kaynağı Kitap ve sünnet olan İslam fıkhi çerçevesi dışında yeni bir fikh ihdas etmek değildir. Azınlık fıkhi, İslam fıkhi ve onun delilleri dışında yeni bir fikh üretme çabası şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu fikh, “yolculuk fıkhi” (fikhu’s-sefer) “oruç fıkhi” (fikhu’s-savm) adlandırmalarında olduğu gibi genel fikh dairesinde fikhın bir bölümüne derinliğine bakan ve farklı olarak zaruri şartlara sahip ve ihtiyaçları barındıran bir çevre karşısında özel hükümler getiren bir fikh disiplinini olarak yorumlanmalıdır.²⁷

1.3. Azınlık Fikhının Hedefleri

Azınlık fikhçilerine göre azınlık fıkhi, İslami azınlığın yaşantısını düzenleyen çözümler üretme gayretinde olup bu fikhın üç ana gayesinden söz edebiliriz.²⁸ Azınlık fikhının öncelikli gayesi Müslüman azınlıkların sadece bireysel düzeyde değil toplumsal düzeyde de inancını ve dinini koruma ve bunların gereklerini yerine getirme çabası içerisinde olmasını temin etmektir. Bunun anlamı azınlığın hayatında toplumsal fikhı pekiştirmek ve bireysellikten toplumsallığa geçiş

²⁴ Muhammed Saïd Ramazan Bûtî, “Fikhu’l-Ekalliyyât Ahdâs Vesâilu’t-Telâib bi Dinillâh” (16 Mayıs 2003); Zekeriyâ Budak, “Al-Bouti’s Attitude Towards Fiqh al-Aqalliyyât”, *Islamic Jurisprudence for Muslim Minorities in non-Islamic Societies* (2011), 11-12.

²⁵ Âsif Khan, *The Fiqh of Minorities – The New Fiqh to Subvert Islam*, Khalifa Publications, London 2004, 3, 15

²⁶ Taha Dina, “Muslim Minorities in the West: Between Fiqh of Minorities and Integration”, *Electronic Journal of Islamic and Middle Eastern Law*, Switzerland 2013, 1/7-8; Azınlık fikhına yönelik eleştiriler için bk. Seçkîner, “Müslüman Azınlıklar Fikhinin Kavramsal Analizi”, 705.

²⁷ İbn Beyyâ, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fikhu'l-Ekalliyyât.*, 165.

²⁸ İbn Beyyâ, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fikhu'l-Ekalliyyât.*, 167; Meymî, *Fikhü'l-Ekalliyyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 80.

sağlamaktır. Bu fıkıh Müslüman azınlıkların birey ve toplum bazında dinî yaşamlarını korumak gibi genel bir maksada sahip olup Müslümanlara muamelelerinde İslam'ın doğru bilgilerine göre hareket etmeyi öğretir ve böylece barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlar.²⁹

Azınlık fıkıhının diğer gayesi, Müslüman azınlık toplumunun dini olgularının yaşadığı diğer toplumla arasında engel oluşturmamasını, Müslüman azınlık bireylerini yaşadığı toplumdan azletmemesini temin etmek ve bunların aksine aralarında köprü kurmaktır. Azınlık fıkıhı, merhamet ve sevgi benzeri insanlığın ortak değerlerini işleterek sorunları çözmeye çalışmalıdır. Böylece İslam dininin insanlığı davet ettiği iyilik ve güzel ahlak gibi değerleri ortaya koyarak insanları buna davet etmiş olur. Bu fıkıh, yaşadıkları devlet yasalarının elverdiği ölçüde, Müslüman azınlıklara dini, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasi hak ve özgürlüklerini öğretmeli; onları koruyarak kültürel bakımdan yetiştirmeli ve şuurulu bir hale getirmelidir.³⁰

Azınlık fıkıhının bir diğer gayesi de Müslümanın dinî ve dünyevi yaşamını kolaylaştırmak, Müslümana dininde genişlik ve işinde kolaylık olduğunu bildirmektir.³¹ Bu fıkıh disiplini bireysel, ailevi ve toplumsal olarak dinde zorlama ve dünyevi işlerinde sıkıntı olmaksızın İslami hayatı kolaylıkla sürdürmeleri noktasında Müslüman azınlıklara yardımcı olmalıdır. Bu fıkıh inançları, değerleri, ahlaki ilkeleri, ortak anlayışları gibi noktalarda Müslümanın mümtaz İslami kimliğini korumalıdır.³² Ayrıca bu fıkıh, İslam'ın özü olan güzel ahlakı Müslümanların her nerede olursa olsun yaşamasını ve uygulamasını amaçlar.³³

2. Azınlık Fıkıhının Temel Gerekeçleri

Bu başlık altında azınlık fıkıhının gerekliliği ve bu gerekliliğin neden, nasıl ve ne şekilde olacağına dair azınlık fıkıhçıların ortaya koyduğu bazı temel gerekeçleri ele alacağız. Azınlık fıkıhının temel

²⁹ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhü'l-Ekalliyât.*, 169; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 157.

³⁰ Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 34; İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhü'l-Ekalliyât.*, 167; Kelebek, "İslam Hukukunda Azınlık Hakları ve İmam Serahsi'nin Azınlık Haklarına Bakışı", 99.

³¹ Süleyman Muhammed Tubulyak, *el-Ahkâmü's-Siyasiyye li'l-Ekalliyati'l-Müslime fi'l-Fıkhî'l-İslâmî.* (Amman: Dârü'n-Nefâis, 1997), 29; İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhü'l-Ekalliyât.*, 168.

³² Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 34; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 207; DeLorenzo, "The Fiqh Council of North America", 82; Sumeyra Yakar - Emine Enise Yakar, "The Approach of the Fiqh Council of North America towards Identity Problems of Contemporary Muslim Minorities", *Method and Theory in the Study of Religion* 34/ (2022), 57.

³³ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhü'l-Ekalliyât.*, 167.

gerekçelerinden maksat genel fıkıh dairesinde yeniden yorumlanacak bir yöntemle ortaya konan bir fıkıh olması için bilinmesi gereken temel dayanaklardır. Bu meyanda İslam'ın tüm insanlık için gönderilmiş bir din oluşu veya Müslümanların öteki ile ilişkisinde temel kuralın barış oluşu gibi birtakım gerçeklerin varlığı azınlık fikhına dayanak teşkil ettiği gibi bu fikhın ilkelerini ve yöntemini belirlemede temel olacaktır.

2.1. İslam'ın Tüm İnsanlığa Gönderilmiş Bir Din Olması

Azınlık fikhı sahasında çalışma yapmış akademisyenlere göre bu fikhın temel gerekçelerinden birisi İslam'ın tüm insanlığa gönderilmiş bir din olduğu olgusudur.³⁴ Zira İslam'ın coğrafi sınırlarının olmadığına dair naslar ve ictehadlar bunu göstermektedir. Kur'an-ı Kerimde yer alan *"Siz, insanlar için gönderilmiş en hayırlı bir ümmet oldunuz"*³⁵ ayetini delil gösteren azınlık fıkıhçıları bu ayetin tevhit ümmetine yaptığı önemli vurguyu ve İslam dinin "hayırlı olması" ile "tüm insanlık için gönderilmiş tek din olması" gibi iki temel özelliğini ortaya koyduğunu söylemektedirler. Müslüman ümmetin özelliklerinden biri olan hayırlı oluştan maksadı ise insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkarmak yani onları insanoğluna kulluktan Allah'a kulluğa sevk etmek şeklinde ifade ederler.³⁶

İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) bu ayetin tefsirinde İkrime'nin *"sizden önce bir kişi bir başkasının ülkesinde, o da diğer birinin ülkesinde güvende olamazdı. Siz nerede olursanız olun, aranızdaki kızıl veya siyah insan güvendedir. Bu yüzden siz insanlar için en hayırlı ümmetsiniz"*³⁷ dediğini rivayet etmiştir. İbn Kesîr bu ayetle Müslümanların dünya toplumu içerisinde en hayırlı yani insanlara en faydalı olanları temsil ettiğini ifade etmiştir.³⁸ Ebussuûd'a göre de "insanlar için en hayırlı olma", insanlara faydalı olmayı; "insanlar için çıkarılmış olma"

³⁴ Kelebek, "İslam Hukukunda Azınlık Hakları ve İmam Serahsi'nin Azınlık Haklarına Bakışı", 123.

³⁵ Âl-i İmrân 3/110.

³⁶ Alvani, "Medhal ilâ Fikhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)", 22; Karadâvî, *Fî Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 33.

³⁷ Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebi Hâtim, *Tefsiri ibn Ebi Hâtim*, thk. Esad Muhammed Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1998), I/1, 472. Muakkik bu rivayetin isnadının hasen olduğunu belirtmiştir.

³⁸ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), XVIII, 43.

deyimi de aynı anlamı yani insanların yararı ve maslahatı için çıkarılmış olmayı ifade eder.³⁹

İlgili ayeti müfessirlerin “hayırlılık” özelliği ile “gönderilmiş olma” arasındaki irtibatı ortak bir anlayışla açıkladığını dile getirip Müslümanların tüm dünya insanları ile ilişkilerini devam ettirmesi ve hatta onlarla birlikte yaşaması gerektiği sonucunu çıkaran Taha Câbir Alvânî’ye göre bu özellikleri taşıyan bir topluluğun belirli bir mekanla sınırlı kalması mümkün değildir. Bunun aksine bu topluluğun tüm insanlığa ulaşması ve ilahi mesajı onlara iletmesi gereklidir.⁴⁰ Alvânî bu görüşlerinin devamında mekânsal anlamlarıyla “dârüislâm” ve “dârülharp” kavramlarının risalet ufkunu daraltan, dönemin şartları gereği oluşmuş, kavramlar olduğunu ifade eder.⁴¹ Diğer yandan İslam’a göre “ümme” kavramı sadece nüfus yoğunluğu ya da coğrafi alan ile ilgili olmayıp aksine İslami ilkelerle irtibatlı bir mefhumu sahiptir. Bu nedenle bu mefhum yeri geldiğinde tek kişinin şahsında bile temsil edilebilir. Bundan maada Kur’an-ı Kerim’de ibadetinin çokluğu ve nimetlere şükürü dolayısıyla Hz. İbrahim’e tek başına ümmet vasfı ittihaz edilmiştir.⁴²

Alvânî, ayetlerin tefsirinden çıkardığı sonucu hukuki bağlama alarak Müslüman birey ve toplumun tüm insanlığa gönderilmiş bir ümmet olduğu olgusunun tezahürü olarak yeryüzüne dağılması ve gayrimüslim ülkelerde varlığını idame ettirmesi sonucuna ulaşmaktadır. Ona göre İslam’ın coğrafi sınırları yoktur. Dârüislâm Müslümanların dini yaşamları noktasında güven içinde oldukları her yerdir. Bu durum Müslümanın gayrimüslim çoğunluk içerisinde yaşaması halinde de böyledir. Dârülküfür ise Müslümanın dini noktasında güvende olmadığı her yerdir. Bu yerde yaşayanlar İslam dini ve medeniyetine mensup olsalar da durum değişmeyecektir.⁴³ Alvânî bu görüşlerine delil olarak Kasânî’nin (öl. 587/1191) “dârülküfür’ün, orada İslamî hükümlerin hakim olması ile dârüislâm’a dönüşeceği konusunda Hanefiler arasında bir görüş ayrılığı yoktur” kavlini delil getirmiştir.⁴⁴

³⁹ Muhammed el-İmâdi el-Hanefî Ebussuûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdulkadir Ahmet Atâ (Beyrut: Dâru İhya'i-Turasi'l-Arabî, ts.), II/70.

⁴⁰ Alvânî, “Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 22.

⁴¹ Bu nokta da Alvânî, Müslümanların, vahiy döneminde mevcut olmayan “dârüislâm” ve “dârülküfür” gibi tarihsel fikhî terimlere bağlı kalmamaları gerektiğini söylemiştir. Bkz. Alvânî, “Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)”, 141.

⁴² Alvânî, “Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)”, çev. H. Mehmet Günay, *Usul İslam Araştırmaları* V/1 (2004), 141.

⁴³ Alvânî, “Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 23.

⁴⁴ Alaüddin Ebî Bekr b. Mesûd Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi'ş-Şerâi'* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 7/131.

Ayrıca İbn Hacer'den (öl. 852/1449) nakille Maverdî'nin (öl. 450/1058) "bir Müslümanın, insanları Allah'ın dinine çekme ve onlara Allah'ın dinini güzel tanıtmaya imkanına binaen, dinini açıkça yaşayabileceği bir dârulküfür de ikamet etmesini dârülişlâm da ikamet etmesine tercih ettiğini"⁴⁵ delil göstermiştir. Zira bu, sadece yakın temas ve sosyal ilişkiyle bile olsa, insanları Allah'ın dinine çekme ve onlara Allah'ın dinini doğru tanıtmaya imkânı verecektir.⁴⁶

2.2. Müslümanların İlişkilerinde Temel Kuralın Barış Olması

İslam'da gayrimüslimler ile ilişkiler savaş ve barış hali ekseninde ele alınmış, barış şartlarında Müslümanların gayrimüslimlerle iyi ilişkiler kurmalarına izin verilmiştir. Nitekim bir ayette "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselelere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez"⁴⁷ buyurulmuştur.⁴⁸ Ayetin tefsirinde İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201), "başka ayetlerin delaleti ile gayrimüslimlerle dostluk kurmak her ne kadar yasak olsa da, bu ayetler Müslümanlarla savaş halinde olmayanlarla ilişki kurulabileceği ve onlara iyilik yapılabileceğine izin vermektedir"⁴⁹ demiştir. Kurtubî bu ayetin hükmünü Müminlere düşmanlık ve kin beslemeyen ve de onlarla savaşa girişmeyen topluluklarla dostane ilişkiler kurulabileceğine dair Allah Teala'nın ruhsatı olarak nitelendirmiştir. Zira "...onlara adaletli davranmaktan menetmez" ifadesi, "Allah sizinle savaşmayanlara iyilik etmenizi yasaklamaz" anlamında bu hükmü desteklemektedir.⁵⁰ Taberî de bu ayetin tüm din, millet ve mezhepten gayrimüslimleri kapsamına aldığını vurgulamıştır.⁵¹

Tefsircilerin çoğunluğu ilgili ayette yer alan "el-kıst" kavramını "adalet" olarak tefsir etmişlerdir. Ancak Ebu Bekir İbnü'l-Arabî "... Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın"⁵² ayeti gereğince Müslümanın dost/düşman herkese karşı adaletli davranma

⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (Beyrut, ts.), 7/230.

⁴⁶ Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 24; Alvânî, "Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 152; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 162, 183.

⁴⁷ el-Mümtehine 60/8.

⁴⁸ Alvânî, "Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 145; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 280.

⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-me'âd*, 8/39.

⁵⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 18/43.

⁵¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2006, 18/43.

⁵² el-Mâide 5/8.

sorumluluğuna binaen bu sözcüğe daha geniş bir mefhum yüklemiştir.⁵³

Yukarıda zikredilen bu ayetler Müslümanların kendi dinlerine mensup olmayanlara karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair ahlaki ve hukuki ilkeleri ortaya koymuştur. Buna göre Müslüman toplumun kendilerine düşmanlık yapmayanlara karşı iyilik ve adaletle davranması gerekir.⁵⁴ Öyleyse Müslümanların birbirleriyle ve başkalarıyla ilişkisinde belirleyici ilke, Allah'ın uğrunda kitap indirip peygamberler gönderdiği genel çerçevenin ve yüce gayenin dışına çıkmamaktır. Zira *“Andolsun biz elçilerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve onlarla beraber Kitap ve ölçüyü indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler”*⁵⁵ ayeti de buna delildir. “Adaleti yerine getirme” prensibi Müslümanın gayrimüslimler arasında yaşamasındaki ölçü noktasında tutarlı bir prensip olup, bu hem gayrimüslimlere haklarını verme hem de Müslümanların onlardan haklarını alma noktasında geçerlidir. Diğer yandan Müslümanların karşılaşacağı her yeni durum da bu ilkeye göre değerlendirilmelidir.⁵⁶

Azınlık fıkıhçıları yukarıdaki ayetleri ve bunlara benzer diğer dellilleri baz alarak Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerinden temel kuralın barış ve adalet esaslarına dayanması gerektiğini, buna bağlı olarak Müslüman azınlıkların gayrimüslim ülkelerdeki varlıklarının ve fıkhi meseleleri çözme yöntemlerinin de bu minvalde yön bulması gerektiğini söylerler.⁵⁷ Şunu da belirtmek gerekir ki, esasında İslam Medeniyeti azınlıkların değerlerine saygı, faaliyetlerine özgürlük tanıma ve hukuki haklarını koruyup düzenleme konusunda diğer medeniyetler arasında özel bir yere sahiptir. Modern hukukun geliştirdiği hak teorilerini asırlar önce düzenlemiş ve gerçekleştirmiştir. Buna örnek olarak on dört asır boyunca Mısırdaki İslam Devleti himayesinde azınlık olarak yaşayan Kıptiler ve Fas'ta yaşayan Yahudiler gösterilebilir.⁵⁸

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 18, 43

⁵⁴ Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Serahsî, *Kitabü'l-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1993), 24/57; Mustafa Kelebek, “İmam Serahsî'nin Azınlık Haklarına Bakışı”, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Güz 2019), 280.

⁵⁵ el-Hadîd 57/25.

⁵⁶ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sîsiyye)”, 21; Alvânî, “Azınlık Fıkına Giriş (Temellendirici Bazı Mülahazalar)”, 150.

⁵⁷ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 31.

⁵⁸ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 165. Diğer yandan klasik dönemde fakihlerin çoğunun, Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkisini düzenlerken İslam'ın evrenselliğini nazarı itibara almadığı; aksine son dinin ve insanlığa şahit bir ümmetin özellikleri ile bağdaşmayacak şekilde kendi içine kapanmayı öngören bir İslam modeli ortaya koydukları da görülmektedir. Fakihler uluslararası bağlamda dünyayı bölümlere ayırırken kendi dönemlerinin

Müslümanın öteki ile ilişkisinin barış merkezli olması gerektiğini söyleyen azınlık fıkıhçılara göre din bir enerjiye sahip olup bu enerji olumlu amaçlar için kullanılırsa huzur ve mutluluğu temin edebilirken olumsuz gaye için kullanılırsa bombaya döner ve insanları da beldeleri de tahrip eder.⁵⁹ Öyleyse azınlık fıkıhı dinimizle doğru amel etmeyi öğretilip, uygulamalarımızda dinimize göre hareket etmemizi ve böylece barış ve huzur içinde yaşamamızı sağlar. Bu sayede cihadın bireyler veya toplumlar tarafından değil ancak hükümet tarafından ilan edilebileceğini vurgular. Aslında Müslümanın gayrimüslim ülkedeki cihadının dini en güzel şekilde yaşayarak herkese örnek olmak,⁶⁰ birtakım müesseseler kurarak bunları başarılı bir şekilde yürütmek ve aralarında istişare sağlamak; ayrıca çocukların dini ve dünyevi anlamda çok iyi yetişmelerini temin etmek olduğunu gösterir.⁶¹

2.3. Azınlık Müslümanların Yaşadıkları Topluma Uyumu

Müslüman azınlıkların temel gerçeklerinden biriside ırkları, renkleri, dilleri, vatanları, mevkileri her ne olursa olsun bir yandan İslam ümmetinin bir ögesi diğer yandan yaşadıkları gayrimüslim toplumun bir parçası olmalarıdır. Bu durumda her iki yanlarının da gözetilmesi ve aralarında denge kurulması gerekir.⁶² Azınlık fıkıhçuları gayrimüslim ülkelerdeki Müslümanların oradaki varlıklarının pozitif etkilerini ön planda tutma çabasındadırlar.⁶³ Buna göre Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları bir ülke de yerli halkla olumlu ilişkiler geliştirmeleri temel meselelerde birbiri aralarında istişarede bulunmalarını, dayanışma ve birlik içinde olmalarını, ihtilafli konularda ise hoşgörülü davranmalarını gerekli kılar.⁶⁴ Buna göre nerede olursalar olsunlar temel haklarını korumak, din kardeşlerine destek olmak, İslam'ı tebliğ etmek, onun evrenselliğini gerçekleştirmek için yaşadığı ülkenin siyasi

hakim tarihsel alışkanlığından çok fazla etkilenmişler, bu yüzden konuya dar bir açıdan bakarak Kur'an'ın coğrafya algılamasından uzaklaşmışlardır. Bk. Alvânî, "Azınlık Fıkıhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 154.

⁵⁹ İbn Beyyeh, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 167.

⁶⁰ Yusuf 12/108.

⁶¹ İbn Beyyeh, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 168.

⁶² Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 32; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 157; Mustafa Kelebek, "Azınlık Konumundaki Müslümanların İslam Hukuku Açısından Hakları ve Görevleri", *Sofya Yüksek İslam Enstitüsü* 4 (2012), 93; Yakar, "The Approach of the Fiqh Council of North America towards Identity Problems of Contemporary Muslim Minorities", 51, 58.

⁶³ Canatan, *Avrupada Müslüman Azınlıklar*, 153.

⁶⁴ Alvani, "Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 19; Seyyid Z. Abidin - M. Ali Kettânî, *Müslüman Azınlıklar Dosyası* (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 43.

ve sosyal hayatına aktif ve olumlu anlamda katılmak Müslüman azınlıkların üzerine düşen bir görevdir.⁶⁵

Müslümanların buldukları ülkelerde kendi çabalarıyla kazandıkları her türlü yetki ya da orada bulunan yetki sahipleri üzerinde oluşturabilecekleri etki gücü önemli birer kazanımdır. Bu noktada Müslüman azınlıkları Batı medeniyeti üzerinden ele alarak irdeleyen Tarık Ramazan, İslâm geleneklerine bağlı ancak Batı gerçeğini göz ardı etmeksizin bağımsız bir Avrupa İslâm'ı oluşturulması hedefine vurgu yapmıştır. Ona göre Müslüman azınlıkların problemlerinin çözümü, İslâmî kaynakların irdelenmesi ve Batı bağlamında yorumlanması ile oluşacaktır. Ayrıca Ramazan "azınlık fıkhi" ifadesini de yerinde bulmayarak Müslümanların azınlık değil, buldukları toplumun bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁶

Azınlık fıkıhçılara göre Müslümanlar evrensel bir mesaja sahip oldukları için Batı ülkelerinde de etkili bir İslam varlığı gereklidir. Çünkü Batı bugün dünyanın önderliğini üstlenmiş olup siyaset, ekonomi ve medeniyette Müslüman toplumlardan ileri seviyededir. Batı toplumundan istifade etmek, İslam'ı seçenlerin haklarını gözetmek, Batıya göç eden Müslümanları karşılayıp yardımcı olmak, onları doğruya yönlendirmek ve bu vesile ile gayrimüslim toplumda İslamî davet için Batı'da İslam'ın varlığı elzemdir.⁶⁷

Azınlık fıkıhçılarının çoğu herhangi bir gayrimüslim ülkede ki Müslüman varlığının İslam dünyasındaki siyasi ya da ekonomik koşulların zorunlu bırakmasıyla meydana gelen geçici bir varlık olarak değil daimi bir varlık olarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.⁶⁸ Bu nokta da Habeşistan'a hicretten ders çıkarmak gerektiğini de ifade ederler.⁶⁹ Zira bu hicret tecrübesinde Müslümanların dinlerini

⁶⁵ Abdülkadir, *Fıkhü'l-Ekalliyati'l-Müslime.*, 619; Câdü'l-Hak Ali Câdü'l-Hak, *Mecelletü'l-Ezher* 90 (ts.), 618; Kadir Canatan, *Avrupada Müslüman Azınlıklar* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 12.

⁶⁶ Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 208; Tariq Ramadan, *Western Muslims and The Future of Islam* (Newyork: Oxford University Press, 2004), 70.

⁶⁷ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyati'l-Müslime*, 33; Hilal Görgün, "Almanya Belçika ve Hollanda", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998), 49.

⁶⁸ Khaled Abou El Fadl, "Legal Debates on Muslim Minorities: Between Rejection and Accommodation", *Journal of Religious Ethics*, 22/1 (1994), 148; Muammer Arangül, *İslam Hukuku Açısından Kanunların Bağlayıcılığı* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 373.

⁶⁹ Habeşistan hicreti için bk. Ebu Muhammed Cemalüddin Abdülmelik el-Himyerî İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Daru İhyai Turasil-Arabi, ts.), 1/344; Muhammed Hamidullah, *İlk İslam Devleti* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 23; Levent Öztürk, *İlk Hicret Habeşistan* (Siyer Yayınları, ts.), 27.

korumak için gayrimüslim ülkelere sığınmasına bir örnek bulunmakta olup bu örneğin özel bir önemi vardır. Çünkü bu hicret, Müslüman muhacirlerin dinlerini korumak, maslahatlarını gözetmek, başkasının sevgisini kazanmak ve onu İslam'a kazandırmak için ne yapabilecekleri hususunda Müslümanlara yol gösterici ve büyük anlamı olan olaylar zincirinden meydana gelmiştir.⁷⁰

Tüm bu gerçeklerden hareketle Müslümanın gayrimüslim belde-sinde ikametinin hükmünü sormaya da gerek kalmadığını,⁷¹ şayet bu ikameti engellersek dünyaya İslam'ı yayma kapısını kapatmış olacağımızı belirtebiliriz.⁷² Zira tarihe baktığımızda bugün ki İslam beldelerinin pek çoğunun muhacir tüccar ve davetçilerin güzel ahlak ve samimiyetlerinin etkisiyle İslamlaştığını görmek mümkündür.⁷³ Bu yönüyle azınlık fıkhnının hareket sahasında *"beldeler Allah'ın beldesi, kullarda Allah'ın kuludur; nerede bir iyilik yapabilirsen bunu yap"*⁷⁴ rivayetini merkeze almak doğru bir yaklaşım olacaktır.⁷⁵

Azınlık fıkıhçılarına göre azınlığın maddi veya manevi gücü yaşadığı toplumdaki çoğunluğa baskı unsuru oluşturabilecek nitelikte değilse çoğunluk bu azınlığın temsil ettiği değerleri yok sayabilir ve

⁷⁰ Alvani, "Medhal ilâ Fikhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)", 25; Alvânî, "Azınlık Fıkhnına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 155.

⁷¹ Allah Rasûlü (sav.) "Fetihten sonra hicret yoktur, bilakis cihad ve niyet vardır." (Buhârî, Cihad 1, 27; Müslim, *İmâre*, 85) buyurmuştur. Gayrimüslim devlette ikamet ve vatandaşlık için bk. Selahaddin Sultan, *el-Muvâtane fi Gayri Diyâri'l-İslam* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2008); Elif Dede, *İslam Hukukunda Müslümanlar Açısından Gayri Müslim Devlet Vatandaşlığı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri, 2016).

⁷² Alvani, "Medhal ilâ Fikhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)", 25; Karadâvî, *Fi Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 33; Abou El Fadl, *Legal Debates on Muslim Minorities*, 147. Abou'l-Fadl'a göre cumhurun tasavvur ettiği Müslüman tablosu gayr-i İslâmî devletten mutlaka hicret edecek ve dârülslâma geri dönecek şeklindedir. Böyle bir evrensellik mantığı ile yola çıkan cumhur Müslüman azınlıkların durumunu görmezden gelmiştir ve hükümler oluşmamıştır. Öyleyse böyle bir düşüncenin klasik dünyada var olduğunun bilinmesi yani Müslümanın dârül-harbte yaşamaması cumhurun etkilendiğini göstermektedir. Bu yüzden cumhurun savunduğu evrensellik ilkesi Müslümanın İslâm dışında yaşama ümidini kesmektedir. Ancak Hanefilerin İslâm ahkâmının dârülslâm dışında bağlayıcı olmayışı düşüncesi Müslüman azınlıklar için İslâm dışı ülkeleri yaşanılabilir kılmaktadır. Bkz. Khalid Abou al Fadl, *Legal Debates on Muslim Minorities: between rejection and accomodation*, s. 147-149. Kanaatimizce burada hangi çerçeveden baktığımız önem arz etmekte olup, İslam hukukunda kanunların bağlayıcılığı ile Müslüman azınlıkların gayrimüslim ülkelerdeki varlıklarının imkanı ilişkisine def'i mefsedet ve celb-i menfaat dengesi açısından bakıldığında konun daha iyi anlamlandırılacağı ve daha olumlu sonuçlar doğuracağını söylemek mümkündür.

⁷³ Meymî, *Fikhi'l-Ekalliyyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik*, 14; Karadâvî, *Fi Fikhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 33.

⁷⁴ Müsned-i Ahmed b. Hanbel, no: 1387

⁷⁵ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fetvâ ve Fikhu'l-Ekalliyyât.*, 167.

haklarını görmezden gelebilir. Azınlık çoğunluğa herhangi bir şekilde baskı yapmasa dahi çoğunluk azınlığın kendi hayatlarını idame ettirmesi ve değerlerini yaşamasından rahatız olur. Bu durumda azınlıklar için en büyük problem, çoğunluk içerisinde yaşarken çevresine uyum sağlama yani onlarla kaynaşma problemidir.⁷⁶ Bundan dolayı dünya tarihi çoğunlukla azınlığın husumetinden doğan pek çok kısımlara sahne olmuştur.⁷⁷ Azınlık fikhinin temellendirilmesi bağlamında bu fıkha neden ihtiyaç olduğu sorusuna azınlıkların uyumu üzerine davranış modellerinin analizini yaparak cevap arayan Mahfuz b. Beyye azınlıkların davranış olarak üç tür tercihi olduğunu söylemiştir:

1- Soyutlanma (in'izal-isolation): Çoğunluktan soyutlanarak kendi küçük grubu içerisinde yaşamak.

2- Kaynaşma (indimac-integration): Kalıcı özellikleri ve değişmezlerini koruyarak çoğunlukla etkileşim kurmak.

3- Eriyip yok olma (zevebân-dissolution): Bu durum azınlığın çoğunluk içerisinde kendi özelliklerini kaybetmesi ve yok olması durumudur.⁷⁸

İbn Beyye'ye göre bu tercihlerden ilkinin seçen Müslüman azınlıklar hayatlarını idame noktasında çaresiz kalacaktır. İkinci durumu tercih edenler ise çoğunluktan etkileneceği kadar onları etkileyebilecek ve böylece onların olumlu yanlarını alıp ortak değerlerden bir ilişkiler düzeni kuracaktır. Son durumu tercih edenler ise yok olmakla karşı karşıya kalacaklardır. İslam dini Müslümanın yok olmasına müsaade etmediğine göre bu tercihler arasında en isabetlisi ikinci tercihtir.⁷⁹

2.4. Çağın Gerçeklerinin Dikkate Alınması

Azınlık fıkıhçılara göre azınlık fikhî için tasarlanan çağdaş ictihad ancak nasların yaşanılan vakıyyla birlikte değerlendirilmesiyle gâyesini gerçekleştirir ve meyvesini verir. Tıpkı doktorun hastasını muayene edip hastalığının ne zaman başladığını tespit etmeden hastaya ilaç yazmasının uygun olmayacağı gibi fakihin de çözüm üretirken vakıyı dikkate almaması düşünülemez. Bu noktada azınlık fıkıhçıları genellikle İbn Kayyımın vakıyanın fıkha etkisini ortaya koyan problem

⁷⁶ Canatan, *Avrupada Müslüman Azınlıklar*, 285-287.

⁷⁷ Bunların en önemlilerinden birisi olarak 20. asrın sonlarında Kosova ve Bosna'da yaşanan kıyımlar gösterilebilir. Bkz. İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 164.

⁷⁸ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 168.

⁷⁹ İbn Beyye, *Sinâatü'l-Fevâ ve Fıkhu'l-Ekalliyât.*, 168.

çözme yöntemini örnek almışlardır.⁸⁰ Buna göre uzman fakih naslara ait hükümlerle yaşanan vakıyı birlikte değerlendiren kimsedir. Fakih, faraziyeler dünyasında değil, var olan gerçek dünyada yaşmalıdır ki olayların ortaya koyduğu hükümleri kavrayabilsin.⁸¹

Azınlık fıkhnının bu gerçeğine göre çağdaş bir müftünün azınlık fıkhi ile ilgili bir konu kendisine getirildiğinde meseleyi, taklit anlayışıyla ele alıp soruyu soranla cevabı veren arasındaki ilişkiden ibaret görmemesi gerekir.⁸² Böyle bir durumda müftüden beklenen ilmi tavır, sorunun ve soruyu soranın arka planını irdelemek, problemi doğuran amilleri araştırmak, meseleyi şer'î-küllî kurallar ve Kurânî prensiplere uygun olarak doğru formüle etmektir. Bunu yaparken İslam'ın, gayrimüslimlerle kuracakları ilişkilerde Müslümanlar için belirlediği temel prensiplerini, uzak diyarlara yayılma ve yerleşme konusundaki gayelerini de dikkate alması gerekir.⁸³ Örneğin gayrimüslim ülkede ikamet eden bir kişinin burada siyasi hayata katılmasının caiz olup olmadığı konusunda bir soruya öncelikle bu icraatın Müslüman azınlıkların haklarını koruma, diğer ülkelerdeki Müslümanlara yardımcı olma ve İslami değerleri rahatça sergileyebilme gibi katkılar sağlaması açısından bakmak gerekir.⁸⁴ Bu durumda İslam'ın evrenselliğinin bilincinde olan ve modern uluslararası hayata katılmanın neyi ifade ettiğini bilen bir fakihin bu soruyu dinin küllî ilkeleri, risaletin ve ümmetin temel özellikleri çerçevesinde ele alarak olumsuz cevaplamak yerine vacip kılıcı bir mantıkla onu yeniden formüle etmesi gerekir.⁸⁵

Diğer yandan şunu da belirtelim ki, yaşanan vakıanın hükme etkisi gerçeği, şartların değişmesiyle hükümlerin değişmesi kuralının dikkate alınması ilkesi ile yani fetvanın zamana göre değişeceği gerçeği ile bütünlük arz eder. Zira zamanın, mekanın veya örfün değişmesiyle

⁸⁰ İbn Kayyim İ'lam'da şöyle demiştir: “Müftü ve hakim doğru bir fetva ve hüküm verirken iki türlü yöntem sergiler. İlki olayı anlayıp üzerine derin düşündürmek. Bu noktada karineler, işaretler ve belirtilerin ortaya çıkardığı gerçek bilgi üzerine hüküm bina eder. İkincisi olay üzerindeki vacip hükmü düşündürmek. Bu ise Allahın kitabında veya Rasülün sünnetinde bu konuda verdiği hükümdür. Sonra birini diğerine uygular.” Bkz. Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, ts., 1/87.

⁸¹ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâtî'l-Müslime*, 44; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 129-131.

⁸² Alvani, “Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 11.

⁸³ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 11; Alvânî, “Azınlık Fıkhnına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)”, 139; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 30.

⁸⁴ Alvani'nin Amerikan Müslümanlarının seçimlere katılması konusunda verdiği fetva bu minvaldedir. Bkz. Emine Enise Yakar, “The Practice of İftâ and Religious Institutions”, *İslamic Law and Society* (New York: Routledge, 2022), 161-162.

⁸⁵ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)”, 12; Tubulyak, *el-Ahkâmü's-Siyasiyye li'l-Ekalliyyati'l-Müslime fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. 128.

fetvanın değişeceği üzerinde ihtilaf edilemeyecek bir konudur.⁸⁶ Me-kana göre fetvanın değişeceğine örnek olarak mer b. Abdülaziz'in Medine emirliği sırasında hüküm verirken bir şahit ve yemini yeterli gördüğü ancak şam'da aynı durum için iki şahit istemesini gsterebi-liriz. Ayrıca Ebu Hanife kendi çağında durumu belli olmayan birinin şahitliğini kabul etmekteyken ğrencilerinin zamanında yalan ve al-datma arttığı için bu kişinin şahitliği kabul görmemiştir.⁸⁷ Hanefi alim-leri, Ebu Hanefi ve ğrencilerinin bu tür ihtilaflarına *"bunlar delil ihti-lafi değil, ağ-zaman ihtilafıdır"* yorumunu yapmıştır.⁸⁸

Yukarıda temas ettiğimiz İbn Kayyımın fıkhi meselenin z-mnde vakıanın dikkate alınması ölçütü aslında fetvanın çağa göre de-ęiřeceęi fikrinin temellendirmesidir. Esasında bu düşünceler İbn Kay-yımdan önce Maliki imamı şihabddin el-Karafi'nin de üzerinde dur-duğu düşünceler olup sonraki dönem Hanefi alimlerinden İbn Abidin de aynı görüşlere sahiptir.⁸⁹ Müteahhirun Hanefi mezhebi alimleri m-tekaddimun ulemanın görüşlerinden farklı ve hatta bazılarında zıt g-rşler ortaya koymuştur. Bu durumun temel nedeni zamanın değişme-sidir. İbn Abidin "neşru'l-örf" risalesinde bu durumu ayrıntılı olarak ele almış olup konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Pek çok hüküm rfn zamana göre değişmesinden, zaruri neden-lerden, insanların bozulmuşluğundan dolayı değişime uğrar. Eğer h-km zamana göre değişmez olsa ortaya bir zarar çıkardı. Eğer aynı h-kmde donup kalsaydık şeriatın kolaylık ilkesine dayanan kurala ay-kırı hareket ederdik. Ālimler kendi zamanlarına göre görüş beyan et-mişler, "imamımız asrımızda olsaydı bizim görüşümüze göre fetva ve-rirdi" demişlerdir."⁹⁰

Karadâvî'ye göre mekn açısından İslam dışı bir beldenin İslam beldesinden farklı olduğu köyle şehrin farkı, kuzeyle güneyin farkı gibi nettir. İslam beldelerinde kesimden kesime farklı olsa ve bazı kesinti-lere uğramış olsa da Müslümanlar ibadi farizalarını yerine getirebil-mektedirler. Ancak gayrimüslim ülkelerinde istediklerinde bu imkânı bulamazlar. Bundan dolayı fukahaya göre İslam diyarında herhangi bir hükmü bilmemek mazeret sayılmaz. Ancak gayrimüslim ülkelerde

⁸⁶ Bkz. Mecelle md. 39.

⁸⁷ Ali Hasbullah, Usul't-Teşri'l-İslami, 48.

⁸⁸ Hoca Emin Efendizade Ali Haydar Efendi, "Dürerü'l-Hükkam şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm" (İs-tanbul, 1330), 1/102; Karadâvî, *F Fıkhi'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 51; Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2014), 3.

⁸⁹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Abidin, *Mecmuatü 'r-Resail*, ts., 2/125.

⁹⁰ İbn Abidin, *Mecmuatü 'r-Resail*, 2/125.

İslami esasları öğrenme ve uygulama imkânı İslam ülkelerine göre yaygın olmadığı için bunları bilmeyerek yapılan hatalar mazeretten sayılır.⁹¹

Unutmamak gerekir ki, eski fakihlerimizin yaşadığı dünyada Müslümanlar maruz kaldıkları zulümden kaçmak veya kaybettikleri bir hakkı elde etmek için gayrimüslim bir ülkeye sığınmak zorunda kalmamış ve hatta bunu düşünmemişlerdi. Zira o dönemde İslam ülkeleri diğerlerine göre üstün ve güçlü bölgelerdi. Ayrıca onlar arasında karşılıklı geçişleri engelleyen sınırlar ve günümüzdeki anlamıyla bir vatandaşlık fikri de yoktu.⁹² Ancak erken veya geç dönem fakihlerinden bir kısmı fetvalarıyla bugün yaşadığımız gerçeklikten farklı özel bir gerçekliğe bir tür mukavemet ve tepki ortaya koymuşlardır. Nitekim İbn Teymiye'nin "*İktidâu's-Sırâtı'l-Müstakîm Muhâlefetü Ehli'l-Cahîm*" adlı eserini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu yüzyılın başında Cezayir ulemasının Fransız vatandaşlığına geçmenin haram olduğuna dair verdiği fetva da bu yöndedir. Bu kitaplar ve fetvalar, Müslüman azınlığın günümüzde ihtiyaç duymadığı çatışma kültürünün bir parçasını oluşturmaktadır.⁹³

684 | db

Yaşanan vakianın hükme etkisi gerçeğine ilave edilebilecek bir diğer önemli husus da azınlık fıkının tedricilik ilkesini gözetmesi gerçeğidir. Tedricilik ikiye ayrılır. Birincisi doğal (kevnî) olanı diğeri ise hukuki (şer'î) olandır. Doğal tedricilik Allah Teâlâ'nın insanları önce topraktan yaratması sonra şekillendirmesi ve sonra ona ruh üflemesi hadisesindeki durumdur. Bu tür tedric hayvanlar ve bitkiler aleminin varoluşu ve yaşantısında her daim mevcuttur.⁹⁴ Şer'î tedric ise Allah Teâlâ'nın kullarından önce iman, ahlakı ve sonra ibadet ve muamele beklemesi durumudur. İbadetler de tedricen emredilmiştir. Namaz, önce ikişer rekat olarak farz kılınmış sonra dört rekata çıkarılmış; ikişer rekat seferilik hükmü olarak kalmıştır.⁹⁵ Haramlar yine tedrici

⁹¹ Ebi Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *İhtilâfu'l-Fukaha* (Leiden, 1933), 67; Mustafa Ahmed Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbihî'l-Cedîd* (Dimaşk, 1967), I/439; Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâtü'l-Müslime*, 52; Mezhep imamları darulharpte Müslüman olan kimsenin dini farzları bilmesi noktasında kendi kusurunun olmadığı durumlarda bunu özür saymışlar ancak farzları öğrenmesi halinde yapmamasının mazur sayılmayacağını söylemişlerdir. Bkz. Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbihî'l-Cedîd*, I/439.

⁹² Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 14.

⁹³ Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 15; Alvani, "Azınlık Fıkına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 143.

⁹⁴ Talip Türcan, "Tedric", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011)*, 40/266.

⁹⁵ Bu örnekte hem kolaylık ilkesi hem de tedricilik güzel bir birliktelik göstermektedir.

olarak bildirilmiş ve hüküm bu şekilde konulmuştur. Öyleyse şartların uygun olmadığı durumlarda tedricilik fikhini kullanmamıza engel olunmaması gerektir. Bu durumda azınlıkların Müslüman toplumdan uzakta olmaları nedeniyle şartlarının tedrice müsait olması dikkate alınmalıdır.⁹⁶

Azınlık fikhî temel gerekçeleri noktasında en iddialı yorumlardan birisi de Müslüman toplumun yaşamında yalnızca fikhin olmadığı görüşüdür. Yusuf Karadâvî bu bakış açısının altını şöyle doldurmaktadır:

“İslam toplumu yalnızca fikhle yaşamakta ve geliştirmekte değildir. Bilinen anlamıyla fikh kişinin zahiri hayatıyla ilgili hükümlerle ilgilendir. Ruhi yaşam, imâni ve ahlaki esaslardan oluşan batını yaşamla ilgilenmez. Ki bunlar ahlak, tasavvuf ve tezkiye ilimlerinin konularıdır. Aslında dünya hayatında doğru yolu ve mutluluğu, ahirette de kurtuluşu ve Allahın rızasını temin eden ilim bunlardır. Bu yüzden fikh ahiret ilmi sayılmaz. Öyleyse sorunları çözmek için Müslüman toplumunun kendilerine fikh-ı ekberi yani en büyük fikhî veya asıl fikhî ve de Kitap ve hikmeti öğretecek ve bunlarla toplumu arındıracak birçok fikh âlimine ve çok daha fazla davet, irşat ehline ve eğitimcilerle ihtiyacı vardır.”⁹⁷

db | 685

Azınlık fikhîçileri, azınlık fikhinin vakıyı dikkate alması gerçeğini, İslam hukukunun zaruret ve haceti dikkate alma prensibiyle de desteklemişlerdir. Buna göre gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların problemlerine fakihlerin hayal âlemine bakar gibi değil gerçekçi bir gözle bakmaları gerektiğini söylemişlerdir. Ancak bu bakışın İslam hukuku ile de uyum içerisinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Aslolan şeriatın insanların hayatlarında ortaya çıkan bireysel ve toplumsal olayları tanıması ve bunlar için özel hükümler koymasındır. Zaruret halindeyse yeme-içme, giyim ve akitler-muameleler de bazı şeyleri mubah kılmak gerekir.⁹⁸ Bazı durumlarda genel veya özel ihtiyacı zaruret menzilesine indirerek zorluğu ortadan kaldırmak şarttır.⁹⁹ Zaruret fikhine delil olması konusunda ülkenin hâkimsiz kalmaması için kadılıktan anlamayanların içinden en iyisinin kadı tayin edilmesi, fesadın yaygın olduğu beldede halkın birbirine şahitliği kabul edilmezse hukuk ortadan kalkacağı için aralarında en iyi olanın şahitliğinin kabul

⁹⁶ Karadâvî, *Fî Fikhî 'l-Ekalliyâti 'l-Müslime*, 53-54.

⁹⁷ Karadâvî, *Fî Fikhî 'l-Ekalliyâti 'l-Müslime*, 31.

⁹⁸ el-Bakara 2/173.

⁹⁹ Karadâvî, *Fî Fikhî 'l-Ekalliyâti 'l-Müslime*, 50; Şahin, “İstihsan Yönteminin Akli Gerekçeleri ve Bazı Uygulama Şekilleri” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/1 (2008), 50-52.

edilmesi ve erkek kimsenin bulunmadığı yerde kadınların birbirine şahitlik yapmaları örnek gösterilebilir.¹⁰⁰

Bu fıkhnın en önemli özelliklerinden biri de imkân nispetinde kolaylık ilkesine dayanmasıdır. Çünkü kolaylık ilkesi Kur'ân ve sünette yer edinmiştir.¹⁰¹ Allah Rasülü Ebu Musa ve Muaz'ı Yemene yollarken onlara *"kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin"* buyurmuştur.¹⁰² Bilinen o dur ki sahabe, tabiine göre kolaydan daha çok yanadır. Aynı şekilde tabiinde onlardan sonra gelenlere göre kolayla daha yakın olanı tercih etmiştir.¹⁰³ Sahabe ve sonra gelen fakihler kolay olanı almaktayken daha sonra gelen nesiller ise zor olanı almaya meyletmişlerdir.¹⁰⁴ Asırdan asra bu şekilde ihtiyatlı olanı tercih, artarak devam etmiştir. Öyle ki bir dönem sonra bu ihtiyatlar yığılmış ve insanların ayaklarında pranga haline gelmiştir.¹⁰⁵ Halbuki ayette *"üzerlerindeki ağırlıkları ve sırtlarındaki zincirleri kaldır..."*¹⁰⁶ buyrulmuş ve aslında Peygamber insanları bu durumdan kurtarmak için gönderilmiştir.¹⁰⁷

Hasta kimseye sağlıklı olandan daha çok, yolcuya mukimden, fakire zenginden, ihtiyaç sahibi olana olmayandan daha fazla kolaylık sağlanacağı naslarla sabit olup,¹⁰⁸ buna göre fetva soran eğer zor durumdaysa onun bu halinin gözetilmesi ve durumunun hafifletilmesi gerekir. Bu durumda gayrimüslim toplumda yaşayan Müslümanın İslam toplumunda yaşayan Müslümandan daha zayıf ve zor durumda olmasına binaen kolaylık ilkesine daha çok ihtiyacı olduğu ortadadır.¹⁰⁹

¹⁰⁰ Ahmed b. Muhammed el-Menkûr et-Temimî, *el-Fevâkihu'l-Adide fi'l-Mesâli'l-Müfide* (Suudi Arabistan: et-Tibâ'a el-Arabiyye es-Suudiyye, 1987), C. 2, s. 182; Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 56; Kolaylık ilkesine dayalı bazı fetvâlar için bkz. Komisyon, "European Council for Fatwa and Research", *el-Mecelletu'l-Âlemiyyeti'l-Meclisi'l-Urûbi el-İftâ vel Buhûs* 4 (Haziran 2004); Arslan, *Azınlık Fıkhi Çerçevesinde Avrupa Fetva Ve Araştırma Konseyi: Örnek Fetvalar*, 69-82.

¹⁰¹ el-Bakara 2/185, en-Nisa 4/28, el-Maide 5/6.

¹⁰² Buhari, "İlim" 12; Müslim, "Cihad" 1732.

¹⁰³ İbn Mesud'un Hz. Peygamberin üç defa olmak üzere "aşırıları helak olmuştur" buyurduğu rivayet edilmiştir. Bk. Müslim, "İlim", 7. Ayrıca İbn Abbas, Peygamberimizin "sizden biriniz dinde aşırı giderse sizden öncekilerin helak olduğu gibi helak olur" buyurduğunu rivayet etmiştir. Bk. İbn Mâce, "Menâsik", 63; Nesâî, "Menâsikü'l-Hacc", 217.

¹⁰⁴ Bu konuda Süfyan es-Sevri'nin "fıkıh güvenilir kimselerden alınan ruhsatlardan ibarettir. Zorluğu herkes bulabilir. Marifet kolay olanı tespittir. İşte fakih bunu yapar" dediği rivayet edilir. Bkz. Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Mecmû* (Kahire, 1385), I/42; Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ'* (Kahire, 1932), VI/367.

¹⁰⁵ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 50.

¹⁰⁶ el-Araf 7/157

¹⁰⁷ Buhari, "Savm", 54; Müslim, "Siyâm", 181; Ebu Davud, "Siyâm", 53 (no: 2425).

¹⁰⁸ el-Bakara 2/185, en-Nisa 4/28, el-Maide 5/6.

¹⁰⁹ Karadâvî, *Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime*, 50.

2.5. Fıkıh Mirasının Yeniden Değerlendirilmesi

Azınlık fıkhının yeni bir ilim dalı olarak genel fıkh kaynaklarıyla bağı ve bu bağı yeni bir temele oturması gerekip gerekmediği noktasında konuyla ilgilenen azınlık fıkhçıların genel kanaati genel kaynakların yeniden değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Buna göre azınlık fıkhının kaynakları fıkhın temel kaynaklarıyla aynıdır; fakat bu kaynakların sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik bağlamda yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bu noktada bilinmesi gereken ilk şey, temel kaynağın Kur'an-ı Kerim olması ve sünnetin dahi Kur'an'ın ışığı altında anlaşılması gerekliliğidir. Kur'an-ı Kerim, İslam hukukunun anayasası mesabesinde olup kanunların ve hükümlerin temelini teşkil eder. Kur'an, genel ilkeleri belirlemeyi amaçlayıp ayrıntıya girmez. Sünnet ise dinin emir ve yasaklarına konu olan ayrıntıları da ele alır.¹¹⁰

İslam alimleri sünnetin teşri ifade eden ve etmeyen iki kısmının bulunduğunu, teşri sünnetinde genel, özel, devamlı ve sınırlı bölümlerine ayrıldığını bildirmişlerdir. Bir kısım sünnet evrensel nitelikte sadır olmuş, diğer bir kısmı ise yerel nitelikte sadır olmuştur. Bazı alimler yerel nitelikte olanların konu ve olaya has olduğunu; umuma şamil olamayacağını bildirmiştir.¹¹¹ Diğer önemli bir husus ise sıhhatini bilmediğimiz bazı hadisler, çoğunluk zayıf hadis hüküm ifade etmez görüşünde ittifak etmiş olmasına rağmen, üzerine hüküm bina edilmiş olduğudur.¹¹² Örneğin "müşriklerin arasında ikamet eden Müslümanlardan uzağım"¹¹³ ve "müşrikle birlikte olan onun gibidir"¹¹⁴ şeklindeki hadislerin çok iyi incelenmesi ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bazı rivayetlerin de sahih olmalarına rağmen Kur'an'ın zahiriyle muarız olduğu için tevil edilmesi gerekir. Mesela "Yahudi ve Hristiyanlara selam ile karşılık vermeyin..." hadisi, "Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever."¹¹⁵ ve "Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır."¹¹⁶ ayetlerinin ifadelerine muhaliftir. Bu hadislerin

¹¹⁰ Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 37; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 123; Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 15.

¹¹¹ Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 17.

¹¹² Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 38.

¹¹³ Ebû Dâvud, "Cihad", 105; Tirmizi, "Siyer", 42.

¹¹⁴ Ebû Dâvud, "Cihad", 170; Tirmizi, "Siyer", 42.

¹¹⁵ Mumtehine 60/8.

¹¹⁶ Nisa 4/86.

“Müslümanlarla harp halinde bulunan gayrimüslimler” şeklinde özel bir manaya tevili gerekir.¹¹⁷

Azınlık fıkıhçılarına göre fikhın kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi çerçevesinde Kur’ân-ı Kerîm’in tüm haberler ve diğer delillerden üstün olduğu bilinciyle hareket edilmesi gerekir. Mesela gayrimüslimlerle sosyal ilişkiler kurmayı olumsuz gösteren geleneksel algı, Müslümanın insani ilişkilerinde “iyilik ve adalet” gibi değerli prensiplerden bahseden Kur’ân-ı Kerim çerçevesinde yeniden değerlendirilmelidir. Bu durumda Kur’an’ın bu prensibiyle çatışan, gayrimüslimleri yolda sıkıştırma ve verdikleri selama aynıyla ya da daha güzeliyle cevap vermeme gibi, bir kısım haberler karşısında Kitap’ta yer alan genel prensipler tespit edilmeli ve esas kabul edilmelidir. Bu tür haberler ise tevili mümkünse tevil edilmeli değilse reddedilmelidir.¹¹⁸

Bu noktada Kur’an’ın coğrafya algılamasına ait prensipleri de dikkate almak gerektiğini söyleyebiliriz. Zira yeryüzü Allah’ın ve İslam’da O’nun dinidir. Buna göre tüm ülkeler halihazırda filen veya gelecekte potansiyel olarak “dârüislâm” sayılır. Tüm insanlıkta “İslam ümmeti” potansiyeline sahiptir. İslam’a dahil olmuşsa “din ümmeti” inanmışsa “davet ümmeti”dir. Bu durumda davet ümmetinin bu dini tercih etmesi için çabalamak bizim üzerimize bir borçtur. Öyleyse bu konuda da Kur’an hitabının evrenselliğini dikkate almak gerekir. Kur’an hitabı geçmiş peygamberlerin seçme bir ümmete veya beldeye yönelmiş olan dar çerçeveli hitaplarından farklıdır.¹¹⁹

Azınlık fıkıhçılarına göre azınlık fikhının temel prensiplerini ortaya koymada kendisinden yararlanmak için dinin temel gayelerini de içine alan usul kurallarını tüm yönleriyle ele alarak yeni bir usul inşa etmek gerekir. Öncekilerin fetvaları arasında günümüzdeki duruma uygun düşeni bulunursa şer’î nas düzeyine çıkarılmayacak şekilde bundan yararlanır. Ancak genellikle geleneksel fikh mirasımızın modern meselelerde fetva kaynağı olma konusunda zorlandığını anlamak gerekir. Bu durumda teorik fikhın pratik olaylarla test edilmesi gerekir. Bu şekilde hüküm çıkarma ve fetva verme işi fikh ve vakıa arasında sürekli bir tartışmadan ibaret olacaktır. Dolayısıyla vakıa bize

¹¹⁷ Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 38.

¹¹⁸ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te’sisiyye)”, 15; Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâtî'l-Müslime*, 57; Alvânî, “Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)”, 144.

¹¹⁹ Alvani, “Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te’sisiyye)”, 16.

fetvanın uygun olup olmadığını gösterebilecek bir laboratuvar niteliğindedir.¹²⁰

Azınlık fıkıhçılara göre azınlık fıkhı için zorunlu olan durumlardan biri de fetva verebilen kimsenin insanları belli bir mezhebe bağılı bırakmamalarıdır. Fakih veya müftü için evla olan Müslümanları, mezhebin dar kapsamından şeriatın genişliğine çıkarmaktır. Zira bu genişlikte farklı mezhepler, şöhret bulmamış imamların sözleri ve daha birçok görüş vardır. Biz herhangi bir meselede bir mezhebin zorluğu, diğerinin aynı konuda kolaylığı tercih ettiğini görmekteyiz. Aslında bu durum bize bir tür muvazene ve tercih fırsatı vermekte, hangisini seçmenin daha uygun olacağını göstermektedir.¹²¹

2.6. Maslahat Prensibinin Temel Alınması

Azınlık fıkhının temel dinamiklerinden birisi de bu fıkhın bireysel değil toplumsal maslahatı gözetilen bir fıkıh anlayışı üzerine temellenmesidir. Müslüman azınlık toplumunun ayırıcı bir vasfı, kimliği, hedefleri ve diğer başka özelliklerinin var olduğu muhakkaktır. Öyleyse fıkıh ehlinin Müslüman topluluk unsurunu gözetmesi ve bu topluluğun ihtiyaç ve beklentilerini temin etmesi gerekir. Gayrimüslim toplumda Müslüman azınlık toplumu kendi inançlarını ve dinini Müslümanların birlikteliği olmadan yaşayamaz.¹²²

Azınlık fıkıhçılara göre klasik dönem fakihleri genelde zaruretten mahzûratları mubah kılacağından ve ihtiyaçları zaruret menzilesine çekmekten bahsederken Müslüman bireyin hacet ve zarureti baz alırlar. Ancak bu fakihler günümüz Müslüman toplumunun zaruretlerinden habersizdirler. Günümüzde ise fakih için gerekli olan, fetva verirken toplumu ve bu toplumun zaruretlerini ve maddi-manevi ihtiyaçlarını dikkate almasıdır. Ayrıca fakih bu zaruretlerin ve ihtiyaçların Müslüman cemaatin gidişatını, ekonomik gücünü, ahlaki yönünü, ilmi ve kültürel ilerlemesini ve imâni şahsiyetini etkilediği durumlardan gafil olmaması gerekir.¹²³

Kur'an ve sünnette Müslümanların topluluk bilincine sahip olmaları ve ilahi emirleri uygulamada birlikte hareket etmeleri birçok yerde

¹²⁰ Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 17; Alvânî, "Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)", 146; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 141.

¹²¹ Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 57; Alvani, "Medhal ilâ Fıkhî'l-Ekalliyât (Nazarât Te'sisiyye)", 18.

¹²² Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 47; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 228.

¹²³ Karadâvî, *Fî Fıkhî'l-Ekalliyâti'l-Müslime*, 47; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 91.

vurgulanmıştır.¹²⁴ İslam fihhına konu olan çoğu hüküm de Müslüman topluluğun önemine atıfta bulunmuştur. Örneğin İslam hukukuna göre herhangi bir düşman birliği İslam ülkesine ayak basınca toplumun hakkını bireyin hakkına tercih etmek evladır. Bundan maada çocuk, babasının kadın ise kocasının izni olmaksızın Müslüman topluluğa katılarak savaşma veya ülkeyi terk etme konusunda özgürdür. Zira İslam dininde Allah Teâla'ya karşı gelmeyi emreden kullara itaat yasaklanmıştır. Bunlardan hareketle Batı'da yaşayan Müslüman azınlığın güçlü, eğitilmiş, birbirine ve dinine bağlı, çocuklarını iyi yetiştiren ve İslam mesajını çevresine aktaran bir toplum bilincinde olması gerektiğini söylemek mümkündür. Burada ortaya konulacak fihhında bireysel fetvadan öte, olaya toplumsal bakarak hareket etmesi önem taşır.¹²⁵

Sonuç

Azınlık fihhi, İslam ülkesi dışında yaşayan Müslüman azınlığın fihhi problemlerine İslam hukukunun kuralları ve maksatlarını dikkate alarak ve bu kendine has toplumun ihtiyaçlarını gözeterek çözüm üreten bir fihh dalıdır. Azınlık fihhçilerine göre günümüzde fihh ilmi, bireysel ve toplumsal sorunlara bir takım politik, ekonomik, ideolojik vb. sebeplerle şekillenen kaygılardan ötürü kendi realitesi içerisinde çözüm öneremediği için Müslüman azınlıklara genel fihh dairesinde sistemli bir bilimsel bağımsızlığa sahip özel fihh alanı oluşturmak zardır.

Azınlık fihhçuları tarafından bu fihh disiplinin genel fihh dairesinde düşünülmesi, ancak bağımsız bir yönteminin olması iddia edilmekle birlikte bu noktada ne yapılmaya çalışıldığı konusunda bir muamma söz konusudur. Tespitimize göre azınlık fihhi çabası, kaynağı Kitap ve sünnet olan İslam fihhi çerçevesi dışında yeni bir fihh ihdası değil; genel dairesinde fihhin bir bölümüne derinlemesine gayretle bakan, ancak zaruri şartlara sahip bir çevre karşısında özel hükümler getiren bir fihh disiplini olarak yorumlanmalıdır. Bu fihhin gayesi İslam fihhından miras kalan güzel ahlakı temel alarak insanlara nerede olursa olsunlar Müslüman kimliğine uygun yaşama bilincini katmaktır. Ayrıca bireysel, ailevi ve toplumsal meselelerde dini ve dünyevi

¹²⁴ el-Bakara 2/143, 184, 231, 282; Âl-i İmran 3/110; el-Maide 5/48; Müslim, "Hac", 147; Ebu Davud, "Menâsik", 56; İbn-i Mâce, "Menâsik", 76; Tirmizi, "Fiten", 7.

¹²⁵ Meymî, *Fihhi'l-Ekalliyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve'l-Tatbik*, 17; Karadâvî, *Fî Fihhi'l-Ekalliyati'l-Müslime*, 47; Ramazan, *Avrupalı Müslüman Olmak*, 112; Azınlık fihhına konu olması açısından maslahat prensibinin ne ölçüde ve hangi çerçevede işletildiği noktasında değerlendirmeler için bkz. Yakar - Yakar, "The Approach of the Fiqh Council of North America towards Identity Problems of Contemporary Muslim Minorities", 54-55.

işlerinde İslami hayatı kolaylıkla sürdürmeleri noktasında Müslüman azınlıklara yardımcı olmaktır.

İslam'ın coğrafi sınırlarının olmadığına dair nasları temel alan azınlık fıkıhçılara göre Müslümanların tüm insanlığa gönderilmiş bir topluluk olmaları azınlık fıkıhının temel dayanaklarındanır. Müslümanların tüm dünya insanları ile ilişkilerini devam ettirmesi ve hatta onlarla birlikte yaşamaları gerektiğine göre bu özellikleri taşıyan bir topluluğun belirli bir mekanla sınırlı kalması mümkün değildir. Bu durumda gayrimüslimler arasında yaşamak durumunda kalan bir Müslüman azınlık kitlesinin varlığı ve bunların karşılaştıkları problemlere çözüm üreten bağımsız bir azınlık fıkıhının oluşması kaçınılmazdır.

Azınlık fıkıhçuları, Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerinde temel kuralın barış ve adalet esaslarına dayanması, buna bağlı olarak Müslüman azınlıkların gayrimüslim ülkelerdeki varlıklarının ve fıkhi meseleleri çözüme yöntemlerinin de bu minvalde yön bulması gerektiğini söylerler. Ayrıca Müslümanlar evrensel bir mesaja sahip oldukları için onların bir yandan İslam ümmetinin bir ögesi olması diğer yandan Batı ülkelerinde de etkili bir varlıklarının olması gereklidir. Bu konuda bazıları gayrimüslim ülkelerde ki Müslüman varlığının İslam dünyasındaki siyasi ya da ekonomik koşulların zorunlu bırakmasıyla meydana gelen geçici bir varlık olarak değil, daimi bir varlık olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda Müslüman azınlıklar için ihdas edilecek fıkıhın Müslüman azınlıkların her iki yanlarını da gözetmesi ve aralarında denge kurması gerekir.

Azınlık fıkıhçılara göre azınlık fıkıhı için beklenen modern ictihadlar ancak nasların yaşanan vakiyla birlikte değerlendirilmesiyle gayesini gerçekleştirir. Zira İslam toplumu yalnızca fıkıhla yaşamakta ve gelişmekte değildir. Azınlık fıkıhının vakiya dikkate alması gerçeği, İslam hukukunun zaruret ve haceti dikkate alma prensibiyle de desteklenebilir. Buna göre gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanların problemlerine fakihlerin gerçekçi bir gözle bakmaları gerekir. Ancak bu bakışın İslam hukuku ile de uyum içerisinde olmalıdır. Azınlık fıkıhının temel dinamiklerinden birisi de bu fıkıhın bireysel değil toplumsal maslahatı gözetten bir fıkıh anlayışı üzerine temellendirilmesidir.

Azınlık fıkıhı, meşruiyeti inkâr edilemeyecek derecede sağlam temellere dayanmakta olup azınlık fıkıhçılarının bu fıkıh disiplininin gerekçelerine ait görüşlerinin değerlendirilmesi üzerine de farklı çalışmalar yapılması önem arz etmektedir. Ayrıca bu fıkıhın Müslüman azınlıkların gün geçtikçe artan fıkhi problemlerine cevap verebilecek

potansiyele ulaşabilmesi için ilke, esas ve yöntemlerinin tespitine dair bilimsel gayretlerin artması da gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir, Hâlid. Fıkhü'l-Ekalliyyatü'l-Müslime. Trablus: Dârü'l-İman, 1998.
- Abou El Fadl. Legal Debates on Muslim Minorities, ts.
- Ali Haydar Efendi, Hoca Emin Efendizade. Dürerü'l-Hükkam Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm. İstanbul, 1330.
- Altınay, Ramazan. "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş". Dini Araştırmalar 7/19 (2004).
- Alvânî, Taha Câbir. "Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)". çev. H. Mehmet Günay. Usul İslam Araştırmaları I/1 (2004), 137-159.
- Alvani, Taha Cabir. "Medhal ilâ Fikhi'l-Ekalliyyât (Nazarât Te'sisiyye)". İslamiyyetü'l-Ma'rife 5/19 (1999).
- Alvânî, Taha Cabir. Towards a Fiqh for Minorities: Some Basic Reflections. London: The International Institute of Islamic Thought.
- Alvânî, Tâhâ Cabir el-. "Azınlık Fıkhına Giriş (Temellendirici Bazı Mülâhazalar)". çev. H. Mehmet Günay. Usul İslam Araştırmaları I/1 (2004), 137-159.
- Arangül, Muammer. İslam Hukuku Açısından Kanunların Bağlayıcılığı. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Arslan, Kübra. Azınlık Fıkhı Çerçevesinde Avrupa Fetva Ve Araştırma Konseyi: Örnek Fetvalar. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Balcı, Aslan. Müslüman Azınlıklar ve Problemleri. İstanbul: Ebrar Yayınları, 1997.
- Budak, Zekeriya. "Al-Bouti's Attitude Towards Fiqh al-Aqalliyyât". Islamic Jurisprudence for Muslim Minorities in non-Islamic Societies. 2011. Erişim 18 Nisan 2018. <https://documents.pub/reader/full/al-boutis-attitude-towards-fiqh-al-aqalliyya-al-boutis-attitude-towards>
- Bûtî, Muhammed Saïd Ramazan. "Fıkhü'l-Ekalliyyât Ahdâs Vesâilu't-Telâib bi Dinillâh". 16 Mayıs 2003. Erişim 16 Mayıs 2020. https://naseemalsham.com/persons/muhammad_said_ramadan_al_bouti/speeches/view/20030516
- Câdü'l-Hak, Câdü'l-Hak Ali. Mecelletü'l-Ezher 90 (ts.).
- Canatan, Kadir. Avrupada Müslüman Azınlıklar. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Dede, Elif. İslam Hukukunda Müslümanlar Açısından Gayri Müslim Devlet Vatandaşlığı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri, 2016.
- DeLorenzo, Yusuf Talal. "The Fiqh Councilor of North America". Muslims on the Americanization Path? ed. Yvonne Y. Haddad - John L. Esposito. Oxford University Press, 2000.
- Ebussuûd, Muhammed el-İmâdî el-Hanefî. İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm. thk. Abdulkadir Ahmet Atâ. Beyrut: Dâru İhya'i-Turasi'l-Arabî, ts.
- Erdoğan, Mehmet. İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi. İstanbul: İfav Yayınları, 8. Baskı., 2014.
- Görgün, Hilal. "Almanya Belçika ve Hollanda". Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Hamidullah, Muhammed. İlk İslam Devleti. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Hasdemir, Merve Sena. Çağdaş Dönemde Müslüman Azınlıklar Fıkhı (Fıkhü'l-Ekalliyyât) Tartışmaları. Yayınlanmamış Y.L. Tezi: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Temel İslam Bilimleri, 2016.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz. Mecmuatü'r-Resail, ts.
- İbn Beyye, Abdullah b. Şeyh el-Mahfuz. Sınâatü'l-Fetvâ ve Fıkhü'l-Ekalliyyât. Cidde: Darü'l-Minhac, 2007.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. Tefsîri ibn Ebî Hâtîm. thk. Esad Muhammed Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1998.

- İbn Hişam, Ebu Muhammed Cemalüddin Abdülmelik el-Himyeri. es-Siretü'n-Nebeviyye. Beyrut: Daru İhyai Turasil-Arabi, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed. İ'lâmu'l-Muvakkîn, ts.
- İsfehâni, Ebü Nuaym el-. Hilyetü'l-Evliyâ'. Kahire, 1932.
- Karadâvî, Yusuf. Fî Fıkhi'l-Ekalliyyâti'l-Müslime. Kahire: Daru's-Şuruk, 2001.
- Kâsânî, Alaüddin Ebî Bekr b. Mesûd. Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'. VII Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kelebek, Mustafa. "Azınlık Konumundaki Müslümanların İslam Hukuku Açısından Hakları ve Görevleri". Sofya Yüksek İslam Enstitüsü 4 (2012).
- Kelebek, Mustafa. "İmam Serahsi'nin Azınlık Haklarına Bakışı". Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/2 (Güz 2019) 257-286.
- Kelebek, Mustafa. "İslam Hukukunda Azınlık Hakları ve İmam Serahsi'nin Azınlık Haklarına Bakışı". Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı.
- Kettani, M. Ali. Muslim Minorities in The World Today. London: Mansell Publishing, 1986.
- Komisyon. "European Council for Fatwa and Research". el-Mecelletu'l-Âlemiyeti'l-Meclisi'l-Urûbi el-İftâ vel Buhûs 4 (Haziran 2004).
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân. thk. Abdullâh b. Abdumuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir el-. el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân. thk. Abdullâh b. Abdumuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006.
- Masud, Muhammad Khalid. "Islamic Law and Muslim Minorities". International Institute Newsletter 11 (2002), 17.
- Meymî, Abdulhamid Eşref Abdu'l-Âti. Fıkhü'l-Ekalliyyati'l-Müslime beyne'n-Nazariyye ve't-Tatbik. Kahire: Daru'l-Kelime, 2008.
- Neccâr, Abdülmecid. "Nahve te'silin fıkhiyyin li'l-ekalliyyâti'l-müslime bi'l-müctemeâti'l-garbiyye". Erişim 04 Eylül 2020. http://www.islamtoday.net/files/w_e_di/P_17.htm
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahya b. Şeref. el-Mecmû. Kahire, 1385.
- Öztürk, Levent. İlk Hicret Habeşistan. Siyer Yayınları, ts.
- Ramadan, Tariq. Western Muslims and The Future of Islam. Newyork: Oxford University Press, 2004.
- Ramazan, Tarık. Avrupalı Müslüman Olmak. çev. Ayşe Meral. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Seçkiner, Mehmet Hicabi. "Müslüman Azınlıklar Fıkımın Kavramsal Analizi". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/25 (15 Aralık 2020), 682-713.
- Serahsi, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl. Kitâbü'l-Mebûs. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1993.
- Seyyid Z. Abidin - M. Ali Kettânî. Müslüman Azınlıklar Dosyası. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.
- Sultan, Selahaddin. el-Muvâtane fi Gayri Diyâri'l-İslam. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2008.
- Şahin, Osman. "İstihsan Yönteminin Aklı Gereççeleri ve Bazı Uygulama Şekilleri". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 8/1 (2008) 41-74.
- Taberî, Ebi Cafer Muhammed b. Cerir. İhtilafu'l-Fukaha. Leiden, 1933.
- Telkenaroglu, M. Rahmi. "Müslüman Azınlığın Kimlik Mücadelesi ve Fıkhu'l-Ekalliyyât (Azınlıklar Fıkhi)". The Journal of Academic Social Science Studies 56 (Mart 2017) 263-284.
- Temîmî, Ahmed b. Muhammed el-Menkûr et-. el-Fevâkihu'l-Adide fi'l-Mesâli'l-Müfide. Suudi Arabistan: et-Tıbbâ'a el-Arabiyye es-Suudiyye, 1987.
- Tubulyak, Süleyman Muhammed. el-Ahkâmü's-Siyasiyye li'l-Ekalliyyati'l-Müslime fi'l-Fıkhi'l-İslâmî. Amman: Dârü'n-Nefâis, 1997.
- Türcan, Talip. "Tedric". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yakar, Emine Enise. "The Practice of İftâ and Religious Institutions". Islamic Law and Society. New York: Routledge, 2022.
- Yakar, Emine Enise - Yakar, Sumeyra. "The Critical Analysis of Taha Jabir al-Alwani's Concept of Fiqh al-Aqalliyyât". Hitit İlahiyat Dergisi 20/1 (2021), 377-404.

- Yakar, Sumeyra - Yakar, Emine Enise. "The Approach of the Fıqh Council of North America towards Identity Problems of Contemporary Muslim Minorities". *Method and Theory in the Study of Religion* 34/ (2022), 44-63.
- Yakar, Mehmet. *Gayrimüslim Bir Ülkede İslami Hayatın Problemleri*. İstanbul: Uluçay Yayınları, 1993.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukuku*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Fıkhü'l-İslâmî fî Sevbihi'l-Cedîd*. Dimaşk, 1967.

Foundation of Minority Fiqh

Mehmet Hicabi SEÇKİNER *

Extended Abstract

Considering the special circumstances of Muslim minorities, the fact that Muslim minorities' fiqh has a method independent of the general fiqh circle is a claim that emerged with sincere feelings. However, at this point, there is an enigma about what is being tried to be done. These issues have been discussed under many titles such as re-reading the fiqh, modernizing the fiqh and changing the fatwa in the works of the minorities fiqh. It seems that Muslim minority jurists are in agreement in their effort to reveal something specific to this particular society and to produce a method. However, since this method cannot be thought of as being independent of fiqh and the solution to these problems is fiqh, the question of whether there is a need for an independent minority fiqh is confusing.

The primary purpose of the jurisprudence on Muslim minorities is to ensure that Muslim minorities strive to protect their faith and religion and fulfill their requirements, not only at the individual level but also at the social level. The other purpose of the Islamic jurisprudence is to ensure that the religious phenomena of the Muslim minority community do not create an obstacle between them and the other community, and that they do not dismiss the members of the Muslim minority from the community they live in, and on the contrary, build a bridge between them.

According to academics who have worked in the field of Muslim minority fiqh, one of the main reasons for this fiqh is the fact that Muslims are a community that has been sent to all humanity. Because the texts and ijthads showing that Islam has no geographical borders show this. Muslim minority jurists, based on verses and similar evidence, say that the basic rule of Muslims' relations with non-Muslims should be based on the principles of peace and justice, and accordingly, the existence of Muslim minorities in non-Muslim countries and their methods of solving fiqh issues should be guided in this direction.

According to minority jurists, who say that a Muslim's relationship with the other should be based on peace, religion has an energy and if this energy is used for positive purposes, it can provide peace and happiness, while if it is used for negative purposes, it turns into a bomb and destroys people and towns. So Muslim minorities teach us to act right with our fiqh religion. It enables us to act according to our religion in our practices and thus to live in peace. In this way, it teaches that jihad can only be declared by the government, not by individuals or societies. In fact, to set an example for everyone by living the religion of the Muslim's jihad in the non-Muslim country in the best way, to establish a number of institutions and to carry out them successfully and to provide consultation among them; It also shows that it is to ensure that children grow up very well in the religious and worldly sense.

* Lecturer Dr., Hitit University Faculty of Theology, Islamic Law Department Çorum, Turkey, mehmethicabiseckiner@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6512-5267>.

One of the fundamental facts revolving around Muslim minorities is that Muslim minorities, regardless of their race, colour, language, homeland, or position, are on the one hand an element of the Islamic Ummah, and on the other, a part of the non-Muslim society in which they live. In this case, both sides must be observed and a balance must be established between them. Accordingly, it is the duty of Muslim minorities to actively and positively participate in the political and social life of the country they live in, in order to protect their fundamental rights, to support their religious brothers, to preach Islam and to realize its universality wherever they are. One of the main dynamics of Muslim minorities' fiqh is that this fiqh is based on an understanding of fiqh that considers social interests rather than individual ones. In a non-Muslim society, the Muslim minority community cannot live their faith and religion without the unity of Muslims.

Keywords Fiqh, Muslim Minorities, Minority Fiqh.

